

İlyas TEKİN*

“Benden eğerimi isteyiniz vereyim, atımı isteyiniz vereyim;
fağat vatanımdan hiç kımse bir karış toprak istemesin, veremem.”

(Mete Han)

“Denildi mi bir yerin adına Türk beldesi,
gözüm al bayrak arar kulağım ezan sesi.”

GİRİŞ: Sanki âdetâ şanlı Türk Milleti için zafer ayı olarak gönderilen ve her gününe bir fetih ve zafer nasip olan **Ağustos ayı zafer ayımızdır**. Bu zaferlerle ne kadar iftihar etsek yine de azdır. Ancak iftihar edebilmek için o ruha sahip ve o ecdada layık olmak lazım. Vatan sevgisi yüreğimizi saran en önemli ve en nezih sevgilerden biridir ve dinimizde de çok önemli bir yere sahiptir. İki sene önceki yazımızda zafer ayımızdaki fetih ve zaferleri sırasıyla yazmıştık.¹

a) Vatan:

Bu yazımızda vatan ve millet sevgisinden bahsedeceğiz. İnsanların rahat ve huzur içinde yaşayabilmeleri için öncelikle bir eve ihtiyaçları vardır. Onun için insanı mutlu eden üç şeyden bahseden sevgili peygamberimiz bu üç şeyin: “**iyi bir eş, geniş bir ev ve iyi bir binek, (at/araba)**” olduğunu bildirmiştir.²

İşte insanlar fert olarak huzurlu ve mutlu bir hayat için eve muhtaç oldukları gibi, millet olarak da bir vatana muhtaçtırlar. Vatan, millet olarak bizim evimizdir. Evsiz insanların huzur içinde yaşamaları mümkün olmadığı gibi, vatanlı insanların huzur içinde yaşamaları da mümkün değildir. Onu içindir ki: “**Allah kimseyi dünyada vatansız, ahrette imansız bırakmasın.**” sözü çok meşhurdur.

Milletlerin dünyada huzur ve mutluluk içinde yaşamaları için bir vatana/devlete ihtiyaçları olduğu gibi, en kıymetli varlıkları olan çocuklarına iyi bir eğitim vermeleri için de buna çok büyük ihtiyaç vardır.

* E. Üsküdar Milli Eğitim Md.
ilyastekin3453@gmail.com

info@turkaydergi.com

Vatan, doğup üzerinde yaşanan bir toprak parçası gibi görünse de sıradan bir toprak parçası değildir; milletin üzerinde yaşadığı, barındığı hâkimiyet kurduğu, gerektiğine uğruna canını feda edebileceği bir yerdir. Üzerinde yaşadığımız bu cennet vatanın her karışı şehitlerin kanıyla yoğrulmuştur. **Mithat Cemal Kuntay**’ın dediği gibi:

“**Bayrakları bayrak yapan üstündeki kandır,
Toprak, eğer uğruna ölen varsa vatandır.**”

Mehmet Âkif’in **İstiklâl Marşı**’nda belirttiği gibi

“**Bastığın yerleri ‘toprak’ diyerek geçme tanı!
Düşün altındaki binlerce kefansız yatani!
Sen şehit oğlusun, incitme yazıktır atanı;
Verme, dünyaları alsan da bu cennet vatani.**”

b) Vatan ve Millet:

A.Hamdi Akseki’nin ifadesiyle: “**Vatan kelimesi birçok duyguları ihtiva eder. Vatan bütün aileleri, bütün ırkı ve tarihini, kültürünü, azamet ve şöhretini taşır. Vatan sevgisi her şeyin üstündedir. Vatanseverliğin itibar ve kıymeti her şeyden yüksektir. Bu sevgi, mal, evlat ve canımızı vatan uğruna feda edecek derecede olmalıdır. Ölümünün en hayırlısı, bu vatan uğrunda ölümüdür. Akıllı mümin hayat ve menfaatini vatanın, milletin selamet ve saadetinde arar; daima ona çalışır.**”³

Sevgili Peygamberimiz, hicret esnasında gece evinden ayrılarak **Kâbe**’yi ziyaret ettikten sonra doğup büyüdüğü ve çocukluk yıllarından beri yaşadığı mukaddes belde **Mekke**’ye son kez hüzünle baktı, baktı ve şöyle buyurdu:

“**Ey Mekke, sen ki Allah katında yeryüzünün en hayırlı ve bana en sevimli yerisin; eğer çıkmak zorunda bırakılmasaydım, senden asla ayrılmazdım.**”⁴

Millet; aynı zamanda vatan üzerinde yaşayan aralarında din, dil, duygu, ülkü, gelenek, görenek ve tarih birliği olan insan topluluğudur. Burada din, dil ve tarih birliği ve şuuru çok önemlidir. Bu birliği sağlayıp devam ettiren milletlerin huzur içinde yaşayıp asrın teknoloji ve bilimiyle barış içinde oldukları görülmektedir.

Tarihte ecdadımız da birçok milleti bir arada adaletle idare ederek bu birliği ve bütünlüğü sağladığından üç kıtada at koşturup gittikleri her yere adalet götördükleri için beraberinde huzuru da getirmişlerdir. Milletlerin fertleri o kadar birbirine bağlanmışlardı ki, üzerinde yaşadığı vatanın bir parçası için gerektiğinde canını ortaya koyarak savaşmış; kendi milleti ve vatanı uğruna yapabileceği en büyük fedakârlığı yapmıştır. Hiçbir menfaatleri yokken, din, dil, tarih birliği ile kendi öz ve manevî değerlerini korumak için anasını, babasını, kardeşlerini, ailesi ve çocuklarını bırakıp kendini vatan uğruna kutsal saydığı toprakların kucağına bırakmıştır.

Hamilton'un dediği gibi: “Türklerden başka dini ve vatanı uğruna canını vermeye hazır başka asker görmedim.” Çok güzel tespit etmiş. Böyle idik ve böyle kalmalıyız.

c) Şehit:

Çünkü onlar: “**ölürsem şehit, kalırsam gazi**” zihniyetiyle hareket ediyorlardı. Şunu biliyorlardı: Vatanı ve milleti uğruna canını feda edenlere “**ölü**” denmez; onlar şehittirler. Şehitler için yüce Allah (cc):

1-“**Allah yolunda öldürülenlere ‘ölüler’ demeyiniz. Çünkü onlar diridirler, fakat siz bilemezsiniz.**”⁵;

2-“**Allah yolunda öldürülenleri sakın ölü sanmayın. Bilakis, onlar diridirler ve Allah’ın lütuf ve kereminden kendilerine verdikleri ile sevinçli bir halde Rableri yanında rızıklara mazhar olmaktadır.**”⁶ buyuruyor.

Hasan-ı Basrî (rh.a.) hazretlerinden rivayet edilmiştir ki: “**Şehitler, Allah katında diridirler. Rızıkları ruhlarına sunulur da kendilerine rahatlık ve ferahlık gelir.**

Nitekim Firavun ailesine de, sabah akşam ateş gösterilir de kendilerine bu acı ve elem gelir.”⁷ **Ahmed bin Hanbel** ve daha birçoklarının **İbni Abbas (ra)**’dan rivayet ettikleri bir hadisi şerif:

“**Uhut’ta kardeşlerimiz şehit olunca Allah Teâlâ onların ruhlarını yeşil kuşların içlerine koydu ki, cennetin ırmaklarından sulanırlar, meyvelerinden yerler ve Arş’ın gölgesinde asılmış altın kandillere giderler, istirahat ederler. Bu nimetleri tadınca şöyle derler: Keşke kardeşlerimiz, Allah’ın bize ne büyük nimetler verdiğini bilseydi de cihattan çekinmeseler, harpten gocunmasalardı.**” İşte bunun üzerine Allah Teâlâ sizin haberinizi ben duyuracağım buyurarak yukarıdaki âyeti kerimeleri⁸ indirdi.⁹

Şehitlik çok büyük bir rütbedir. Kur’an-ı Kerim’de haklarında cennetle şehadet olunduğundan, şehit olurken müjdecî melekler hazır bulunduğundan bu ismi almışlardır. Hadisi şerifteki ifadesiyle: “**Onlar can verirken bir karıncanın ısırması kadar bile acı duymazlar.**”¹⁰ Çünkü dünyadan ayrılırken cennetteki makamlarını görürler (kendilerine gösterilir). Cennetin güzellikleri onlara ölüm acısını unutturur. Kur’an-i Kerimden bunun delili, kadınların ellerinde bıçakla elma soyarken bir anda **Yusuf (as)**’ı gördükleri zaman ellerini kesmeleri, fakat o anda acı duymamaları hakkındaki âyeti kerimedir.¹¹

Şehitlerin dünyada diğerlerinden farkı, yıkanmadan kanı ve kanlı elbiseleriyle defn edilmelelidir.¹² Kan bizim için necistir, üzerimizde kan olduğu zaman namaz olmaz. Fakat onlar için temizdir ve onların süsüdür. Sefil ve esir bir durumda yaşamaktansa, şerefli bir ölümü tercih etmek, elbette ki daha doğrudur. Şehitlerin, kul hakkı hariç, bütün günahları affedilir ve gidecekleri yer cennettir. (bu ayrı bir konudur.)

Üzerinde huzur ve güven içinde yaşadığımız bu cennet vatanın, atalarımızın canlarını feda ederek bize emanet bıraktıkları asla unutulmamalıdır.

Bizler de bu emanete layıkıyla sahip çıkmalıyız. Her zaman ülkemiz üzerinde oynanan sinsi plan ve oyunlara karşı çok dikkatli olmalıyız. Çünkü dünyada çok önemli bir yerdeyiz. Yoksa dökülen kanlar, verilen canlar boşa gitmiş olur! Bunun için her şeyden önce içerde milli birlik ve beraberlik ruhunu yakalamalı ve korumalıyız. **Âkif**'in dediği gibi:

*“Sahipsiz olan memleketin batması haklı,
Sen sahip olursan bu vatan batmayacaktır.”*

Çeşitli nedenlerle değişik fikirdeki insanları âdeta savaşa gider gibi düşman ilan etmek, yaf-talamak, ötekileştirmek çok tehlikelidir. Bu cennet vatan, içerisinde yaşayan bütün fertlerin dedelerinin/nenelerinin vatan sevgisi aşkıyla düşmanlardan temizlendi. Bu kolay olmadı! Herkesin baba veya anne tarafından yahut her ikisinden şehit dedesi vardır. Bu vatanda şehit vermeyen hane yok gibidir. Nenelerimizin cephe gerisindeki hizmetleri ve duaları asla unutulmaz. Herkes Türk vatandaşı olarak eşit haklara sahiptir. **Anayasa**'nın 66. Maddesinde bu durum şöyle açıklanmaktadır: *“Türk devletine vatandaşlık bağı ile bağlı olan herkes Türk'tür.”* Buna rağmen kendisini başka ırktan görenler olabilir. Sonuçta hepimiz **Âdem** (as) ile **Havva** vâlidemizde birleşiyoruz ve hepimiz aynı geminin içindeyiz; delinmesine müsaade edemeyiz. Çünkü gemi batarsa, hepimiz batırız. Bu bakımdan her yerde ve her zaman tasada ve kıvançta bir ve beraber ve kardeş olarak birbirimizle kenetlenmemiz; buna ters düşen söz ve davranışlardan kaçınmamız lazım. Herkesin menfaati buradadır. O zaman kimse bize zarar veremez. Aksi halde, düşman aramaya da gerek kalmaz. Yine **Âkif**'in deyişiyle:

*“Girmeden tefrika bir millete düşman giremez,
Toplu vurdukça yürekler onu top sindiremez.”*

d) Vatanı Korumak İçin Hazırlıklı Olmak:

Bir insanın oturduğu eve veya malına saldırıldığı zaman, onu korumak ve kendini müdafaa etmek dinimizin emridir. Bu yolda ölse şehit olur.

Vatan ise bütün Müslümanların ortak evidir. Onu korumak ve muhafaza etmek, Müslümanların ortak görevidir.

Bir Müslüman dinini, namusunu, canını ve malını vatan ve devletiyle korur. Vatanına saldıran kim olursa olsun, onu korumak da dinimizin emridir. **Şüphesiz savaş severek ve isteyerek yapılan bir şey değildir¹³ ve haksız savaş her zaman ve her yerde haramdır.¹⁴** Ancak vücudu kurtarmak için kangren olmuş elin kesilmesi, içeride kalmış çocuğu kurtarmak için kapının kırılması nasıl zarûri ise, savaş da bazen zarûri olabilir. Din ve vicdan hürriyetinin sağlanması, zulüm ve fitnenin ortadan kaldırılması ve adalet için savaştan başka yol kalmayabilir. **“Su uyur düşman uyumaz.”** demiş atalarımız. Ne kadar doğru! Bu sebeple yüce Allah (cc):

“Onlara (düşmanlara) karşı gücünüz yettiği kadar kuvvet ve cihat için atlar hazırlayın...”¹⁵ buyurmaktadır. Savaş için güçlü olmanıza sebep olabilecek neye gücünüz yetiyorsa onu hazırlayın. Burada Allah Teâlâ düşmana karşı kuvvet hazırlamamızı ve hazırlıklı olmamızı emretmektedir. Çünkü yapılan hazırlıklar ve güçlü olmak bile, düşmanı korkutur, sindirir. Bu kuvvetten maksat, savaşta düşmana üstünlük sağlayacak her çeşit vasıta. Kara, hava ve deniz kuvvetlerine ait bütün vasıtalar ve silahlar, bilgi, bilim, ekonomik güç ve savaş tekniği gibi. Asrımızda savaşların tekniği de değişmiştir ve daha ziyade eğitim, bilgi, kültür ve parayla yapılmaktadır.

Yine yüce Allah (cc): **“Gerek hafif, gerek ağır silahlı olarak hep birlikte savaşa çıkın (hazır olun), mallarınızla ve canlarınızla Allah yolunda cihat edin.”¹⁶** buyurmaktadır. Bir hadisi şerifte zikredildiği üzere **“cihat İslâm'ın/amelilerin kubbesidir.”¹⁷** Yani İslâm binasının temeli iman, zirvesi ve en yüksek kubbesi cihattır.¹⁸ Vatan savunması ve canla, malla cihat hakkında çok sayıda âyeti kerime ve hadisi şerif vardır.¹⁹

e) Birkaç Hadisi Şerif:

1-Ebû Zer (ra): “Ya Resûlellah, hangi amel daha faziletlidir?” diye sorduğunda, Peygamberimiz:

“Allah’a iman ve Allah yolunda cihattır.” buyurdu.²⁰

2-“Bir gün ve bir gece hudut nöbeti tutmak, gündüzü oruçlu, gecesi ibadetli geçirilen bir aydan daha hayırlıdır. Şayet kişi bu nöbet esnasında vazife başında iken ölürse, yapmakta olduğu işin ecri ve sevabı kıyamete kadar devam eder, şehit olarak rızkı da devam eder ve kabirdeki sorgu meleklerinden güven içinde olur (sual sorulmaz).”²¹

3-“Allah yolunda hudutta bir gün nöbet tutmak, başka yerlerde bin gün nöbet tutmaktan daha hayırlıdır.”²²

4- “Allah yolunda ayakları tozlanan bir kula cehennem ateşi dokunmaz.”²³ Burada “ayakları tozlanan” tabirinin mecazi olduğu açıktır.

5-“İki göze cehennem ateşi dokunmaz. Allah korkusundan ağlayan göz ve Allah yolunda nöbet bekleyerek geceleyen göz.”²⁴

6-“Ey insanlar, düşmanla karşılaşmayı temenni etmeyiniz, Allah’tan afiyet dileyiniz. Eğer düşmanla karşılaşırsanız, sabrediniz ve biliniz ki şüphesiz cennet kapıları kılıçların gölgesi altındadır.”²⁵

Hudut boylarında nöbet tutmak, en kutsal görevlerden biri olup, barış zamanı da olsa askerlik vazifesi İslâm nazarında cihat sayılır. Vatan müdafaasından maksat, sadece sahip olunan toprakları korumak değil, o topraklar üzerinde yaşayan insanların din ve vicdan hürriyetini, canını, malını, ırz ve namusunu korumak ve milletlerin fertlerini hürriyet ve adaletle huzur içinde yaşatmaktır. Bunu başaramayanlar, devlet olma gücünü kaybederler.

Cihadın bütün ibadet ve hayırların üstünde kabul edilmesinin sebebi, din ve dünya düzeninin ona bağlı olmasındandır. Cihat en yüksek insanî idealdir.

Çünkü cihadın gaye ve hedefi, yeryüzünü her türlü zulümden kurtarmak orada adalet, şefkat ve merhameti hâkim kılmaktır. Osmanlıdan sonra sahipsiz kalan toplumların başına nelerin geldiği, nasıl zulüm, hatta soykırım yapıldığı herkesin malumdur! Bu sebeple maddeten ve manen güçlü olmak zorundayız. Hâlid İbni Velîd (ra)’in dediği gibi: “Yeryüzü cihattan başka bir şeyle korunamaz.”²⁶

f) Ömer N. Bilmen’in Dilinden:

Ömer Nasuhi Bilmen bu hususu ne kadar güzel özetlemiştir:

“İslâm yurdunu muhafaza ve müdafaa da ilâhî bir vazife demektir. Cihat, İslâm vatanını müdafaa, bazen farzı kifaye (bazılarının yapmasıyla diğerlerinden düşer), bazen de farzı ayın (herkesin yapması gerekli) olur.²⁷ Kat’i bir zaruret bulunmadığı halde İslâm ordusuna iltihak ile cihada, İslâm vatanını muhafazaya gönüllü olarak iştirak etmek, ilâhî, vatanî bir ahlak vazifesidir. Dine, İslâm varlığına hizmetten daha büyük ne olabilir. Bir hadisi şerifte: “Müşrikler ile mallarınızla, nefislerinizle (canlarınızla) ve dillerinizle cihat ediniz” diye buyurulmuştur.”²⁸

g) “Vatan Sevgisi İmandandır.”

Bazıları “Vatan sevgisi imandandır.” İfadesinin zayıf hadis veya mevzu olduğunu söylese de manasının doğru olduğu ifade edilmiştir.²⁹ Belki doğrudan inanç esaslarıyla ilgili olmadığı için yahut hadis rivayeti, şartları/tekniki açısından ve lafız yönünden zayıf görülse de mana, muhteva ve bütün olarak âyeti kerime ve hadisi şeriflere uygundur. Zaten âyeti kerimelerde cihat kavramını imanla beraber (önce veya sonra) geçmekte ve “en hayırlı ümmet olma” sebebi sayılmaktadır.³⁰

Burada ifade edilmek istenen inanan insanların, inançlarının gereğini yerine getirebilmeleri için vatanlarını sevmeleri ve korumalarıdır. Çünkü bazı ibadetler, vatan, hürriyet ve istiklal olmadan hem farz olmaz ve hem de yapılamaz.

Mesela Cuma namazı ile haccın farz, bayram namazlarının vacip olmasının şartlarından birisi de hürriyettir.³¹ Her şey vatana bağlıdır. Vatan yoksa veya tehlikede ise hiçbir şeyin kıymeti yoktur. Bu bakımdan vatan sevgisi iman gereğidir.

İkinci binin müceddidi büyük mutasavvıf/Allah (cc) dostu **İmamı Rabbânî** (ks) hazretleri, **Cebbârî Han**'a yazdığı 78. Mektubunda bu hadisi şerifi zikrederek şöyle der:

“Dehli ve Egre yolculuğundan geri döneli birkaç gün oldu. Alıştığımız vatana yine yerleştik. ‘Vatan sevgisi imandandır.’ hadisi şerifinin manasını yaşıyorum. Yani bu bildirilen sevgi kendisini gösterdi.”³²

h) Numan Kurtulmuş’un Dilinden Vatan Sevgisi:

Merhum Binbaşı **Numan Kurtulmuş** da yazdığı **“Âmentü Şerhi”** isimli çok faydalı kitapta: **“Vatan”** kelimesini üç defa tekrar ettikten sonra: **“Hubbul-vatan minel-iman” “Vatan sevgisi imandandır.”** cümlesini hadisi şerif olarak zikretmektedir.³³ **Numan Kurtulmuş**’un vatan sevgisi konusundaki şu veciz cümlelerini teberrüken nakletmek isterim:

“Mücahit Türk vatani, her karış toprağında şüheda kanı fişkırarak olan bu müstakil İslâm vatani. Vatani sevmek imandandır. Bu vatan mukaddestir. Çünkü şanlı ecdadımızın mübarek kemiklerini bu vatan karnında saklıyor. Bu vatan kıymetlidir. Çünkü hayattaki vatan evladını üzerinde barındırıyor. Bârî Teâlâ lütfederse öldükten sonra bizim kemiklerimizi de saklayacak ve neslimizi de kıyamete kadar yaşatacak, diğer İslâm memleketleri gibi dinin mahfazası (koruyucusu) olacaktır. Bu vatan bu cihetle de azizdir.

Resûli ekrem efendimiz: “Ümmetim harbi terk ettikleri zaman zillete ve esarete düşerler. Silahı ellerinden bırakmazlarsa kıyamete kadar hür yaşarlar.” buyurmuştur. **Bu sebeple ecdadımızın sanatı olan askerlik, Türkiye’imizde kıyamete kadardır.**

İnayeti Hakla, kıyamete kadar silah elden bırakılmayacaktır.”³⁴

Buradaki **“silah”** kelimesini, **“her an düşmana karşı maddî-manevî güç/kuvvet, savaş için gerekli olan silah, araç-gereç, teknik, bilgi ve ekonomik güç”** olarak değerlendirmek gerekir.

SONUÇ: Uğruna binlerce şehit verilen ve içinde binlerce masum yaşayan vatanımız, şüphesiz ki göz nurumuz ve baş tâcımızdır. Vatanın bir parçasına düşmanın yan gözle bakması, orada yaşayan herkese savunma hakkı doğurur. Gerektiğinde vatan için ölmek bir görev ve borç olur.

26 Ağustos 1071 Cuma günü **Malazgirt** zafe-riyle **Anadolu**’yu Türklere vatan yapan **Alparslan**’dan 29 Mayıs 1453’te **İstanbul**’u fethederek çağ açıp, çağ kapayan **Fatih**’e ve 26-30 Ağustos 1922 zaferiyle yurdumuzu düşmanlardan kurtararak **Türkiye Cumhuriyeti**’ni kuran **Atatürk**’e kadar, öncesi ve sonrasında, vatan ve millet için ter döken, emek veren bütün Türk-İslâm büyüklerimiz/kahramanlarımızın ruhları şâd olsun. Tüm şehitlerimizi rahmetle anıyoruz. **Orhan Şaik Gökyay**’ın **“Bu Vatan Kimin?”** şiirini hatırlatmak isterim.

Yüce Allah (cc), ülkemizi, vatanımızı, milletimizi her türlü tehlikelerden, savaşlardan ve âfetlerden korusun ve ecdadına layık, birlik-beraberlik içerisinde, vatan sevgisiyle dopdolu şuurlu nesiller yetiştirmeyi nasip eylesin!

Zaferlerimiz, zafer ayımız ve zafer bayramımız kutlu olsun.

1-Bkz. *Türkey Dergi*, Ağustos 2020, sayı: 36, s: 16-17.

2-Ahmed ibni Hanbel, *Müsned*, 168; Komisyon, *Riyâzus-sâlihîn Peygamberimizden Hayat Ölçütleri*, İstanbul 2005, c: 2, s: 337.

3-Kurtulmuş, Numan, *Âmentü Şerhi*, İstanbul 1971, s: 256.

4-Tirmizî, *Menâkıb*, 68; Yücel, İrfan, *Peygamberimizin Hayatı*, Ankara 2012, s: 92-93; Ali himmet Berki-Osman Keskiöğlü, *Hazreti Muhammed*, DİB, Ankara 1981, s: 182-183

5-Bakara sûresi /2, âyet: 154.

- 6-Âli İmrân sûresi /3, âyet: 169-170.
- 7-Yazır, Hamdi, Hak Dini Kur'an Dili, İstanbul 1971, c: 1, s: 547.
- 8-Âli İmrân sûresi /3, âyet: 169-170.
- 9-Ebû Dâvûd, Cihâd, 27; Kadî Beydâvî, Beydâvî Tefsiri, Kahire 1964, c: 1, s: 103; Yazır, Hamdi, Hak Dini Kur'an Dili, İstanbul 1971, c: 2, s: 1229; Rûhul-beyân Tefsiri, İstanbul 1969, c: 2, s: 125.
- 10-Tirmizî, Fedâilü'l-cihâd, 26; bkz. Nesaî, Cihâd, 35; İbni Mâce, Cihâd, 16; Rûhul-beyân Tefsiri, İstanbul 1969, c: 2, s: 125.
- 11-Yûsuf sûresi /12, âyet: 31.
- 12- Bkz. Kurtulmuş, Numan, Âmentü Şerhi, İstanbul 1971, s: 256.
- 13-Bursevî, İsmail Hakkı, Rûhul-beyân Tefsiri, İstanbul 1969, c: 7, s: 146.
- 14-Yazır, Hamdi, Hak Dini Kur'an Dili, İstanbul 1971, c: 4, s: 2526.
- 15-Enfâl sûresi /8, âyet: 60.
- 16-Tevbe sûresi /9, âyet: 41.
- 17-Tirmizî, Fedâilü'l-cihâd, 22, İmân, 8; İbni Mâce, Fiten, 12; Ahmed bin Hanbel, Müsned, V, 245-246.
- 18-Yazır, Hamdi, Hak Dini Kur'an Dili, İstanbul 1971, c: 7, s: 4942.
- 19-Bkz. Tevbe sûresi /9, âyet: 36, 111; Bakara sûresi /2, âyet: 216; Nisâ sûresi /4, âyet: 95-96; Saf sûresi /61, âyet: 10-11.
- 20-Buhârî, İtk, 2, Keffârât, 6; Müslim, İman, 136; bkz. İbni Mâce, İtk, 4.
- 21-Müslim, İmâre, 163; bkz. Tirmizî, Fedâilü'l-cihad, 2; Nesaî, Cihâd, 39; İbni Cihâd, 7; Komisyon, Riyâzü's-sâlihîn ve Peygamberimizden Hayat Ölçütleri, İstanbul 2005, c: 6, s: 20-21.
- 22-Tirmizî, Fedâilü'l-cihâd, 26; bkz. Nesaî, Cihâd, 39; Komisyon, Riyâzü's-sâlihîn ve Peygamberimizden Hayat Ölçütleri, İstanbul 2005, c: 6, s: 21-22.
- 23-Buhârî, Cihâd, 16; bkz. Tirmizî, Fedâilü'l-cihâd, 7; Nesaî, Cihâd, 9.
- 24-Tirmizî, Fedâilü'l-cihâd, 12.
- 25-Buhârî, Cihâd, 112,156; Müslim, Cihâd, 19-20, İmâre, 146; Ebû Dâvûd, Cihâd, 89; bkz. Tirmizî, Fedâilü'l-cihâd, 23; Bursevî, İsmail Hakkı, Rûhul-beyân Tefsiri, İstanbul 1969, c:7, s: 146.
- 26-Komisyon, Riyâzü's-sâlihîn ve Peygamberimizden Hayat Ölçütleri, İstanbul 2005, c: 6, s: 22-23, 34, 36.
- 27- bkz.Yazır, Hamdi, Hak Dini Kur'an Dili, İstanbul 1971, c: 2, s: 755; Bursevî, İsmail Hakkı, Rûhul-beyân Tefsiri, İstanbul 1969, c:1, s: 332.
- 28-Bilmen, Ömer Nasuhi, Büyük İslâm İlmihali, İstanbul tarihsiz, s: 463.
- 29-Acluni, Keşfu'l-Hafa, Beyrut tarihsiz,1/345, no: 1102.
- 30-Âli İmrân sûresi /3, âyet: 110; Saf sûresi /61, âyet: 10.
- 31-Zihni, Mehmet Efendi, Nimeti İslâm, İstanbul 1971, s: 401, 411, 546; Bilmen, Ömer Nasuhi, Büyük İslâm İlmihali, İstanbul tarihsiz, s: 161, 167; Kurtulmuş, Numan, Âmentü Şerhi, İstanbul 1971, s: 175.
- 32-İmamı Rabbânî, Mektubât, İstanbul tarihsiz, c: 1, s: 90.
- 33-Bkz. Kurtulmuş, Numan, Âmentü Şerhi, İstanbul 1971, s: 256.
- 34-Kurtulmuş, Numan, Âmentü Şerhi, İstanbul 1971, s: 256.